

Świat zwierząt Poznania

dr Tadeusz Mizera

11

1. Wstęp

Miasto stwarza specyficzne warunki dla bytu zwierząt. Pierwotne środowisko ich życia uległo całkowitej przemianie w zespół urbanistyczny z licznymi budynkami i glebą pokrytą sztuczną nawierzchnią. Z centrum miasta zniknęły tereny podmokłe jak np. bagna, torfowiska. Strumienie i mniejsze rzeki płyną sztucznymi podziemnymi kanałami. W wyniku gospodarczej działalności człowieka zmienia się klimat oraz skład chemiczny powietrza, gleby i wód. Wiele gatunków zwierząt zwłaszcza kręgowców odznacza się wysoką antropofobią - wrodzonym lękiem przed ludźmi. Powoduje to samoistne ich ustępowanie z terenów zamieszkałych przez człowieka. Miasto jest mozaiką różnych biotopów. Dla egzystencji większości zwierząt istotne znaczenie ma obecność zieleni w postaci parków, ogródków działkowych, muraw a nawet pojedynczych drzew. Rozwój miasta powoduje wchłanianie coraz to nowych terenów w Poznaniu. Szczególnie istotne znaczenie mają kliny zieleni, wśród których spotyka się resztki naturalnych lasów (Wodiczko 1958, Wojterski et al. 1973). W wyniku rozwoju miasta część gatunków ustępuje, inne przystosowują się do życia w zmienionym środowisku. Człowiek stwarza też niektórym zwierzętom prawie nieograniczone możliwości zdobywania pokarmu przez co uniezależniają się one od zasobów naturalnych. Miasto charakteryzuje się ponadto ubogim zestawem zwierząt drapieżnych. Czynniki te powodują, że pewne gatunki mogą osiągać w biotopach miejskich wielokrotnie wyższe zagęszczenia niż poza miastami np. gołąb grzywacz, kos. W skrajnych przypadkach niektóre zwierzęta przeniosły się z biotopów naturalnych do miast jak np. jerzyk.

Badania fauny miast zaowocowały w ostatnich dziesięcioleciach powstaniem wielu opracowań. Wprowadzono nowy termin „synurbizacja”. Oznacza on przystosowanie się populacji zwierząt do egzystencji

w środowisku miejskim (Andrzejewski et al. 1978). Szereg pionierskich badań z tej dziedziny wykonano w Poznaniu na kosie i drożdzie śpiewaku (Graczyk 1963). Mimo licznych ograniczeń powodowanych urbanizacją fauna miast jest o wiele bogatsza niż to się powszechnie uważa.

W Polsce występuje około 30 000 gatunków zwierząt, głównie drobnych bezkręgowców. Kilka tysięcy gatunków z pewnością zasiedla Poznań. Scharakteryzowanie choćby pobieżne stanu całej fauny Poznania przekracza możliwości pojedynczego badacza. W niniejszym raporcie główny akcent położono na przedstawieniu grupy zwierząt najlepiej zbadanych jaką są kręgowce. Wielokrotnie liczniejsze bezkręgowce potraktowano marginalnie skupiając się jedynie na kilku ważnych grupach z uwagi na objęcie ich ochroną prawną (Rozporządzenie Ministra Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa 1995). Charakterystyka stanu fauny dotyczy obszaru miasta w granicach administracyjnych z roku 1986. W granicach tych znalazły się bardzo cenne biotopy często o mało zmienionej roślinności pierwotnej ze strumieniami i torfiarkami włącznie. Istotne znaczenie dla obrazu fauny Poznania mają też sztuczne zbiorniki jak stawy, wyrobiska po eksploatacji złóż gliny i zbiorniki filtracyjne na Dębinie. Podkreślić należy też rolę klinów zieleni będących ważną ostoją szeregu gatunku zwierząt.

2. Ssaki

Ssaki w mieście prowadzą skryty, często nocny tryb życia. Z tego powodu uchodzą zazwyczaj naszej uwadze. Szereg gatunków występuje w mieście na stałe, nawet w obrębie zwartej zabudowy. Inne odwiedzają tylko skraje miasta. W granicach administracyjnych Poznania znajdują się 4 obwody łowieckie. Na podstawie inwentaryzacji dokonanej przez myśliwych wynika, że wiosną 1995 roku bytowało: ponad 100 saren, 20 dzików, 200 zajęcy i kilkadziesiąt dzikich królików. Sarny najliczniej

występują wśród lasów komunalnych i pól Psarskiego, na Gołęczynie, Strzeszynie, Kiekrzu, oraz w Lasku Marcelesińskim. Odnotowano też przechodnie jelenie. Największym ssakiem Poznania jest łoś. Ten pierwotny mieszkaniec bagien od kilkudziesięciu lat zaczął wędrować na zachód Polski. Na obszarze Poznania pojedyncze osobniki trafiały się już od dawna. Przed około 15 laty młody samiec zabłąkał się na teren zakładów „Polmos”. Schwytany trafił do ZOO. Aktualnie występują w Poznaniu 2-3 łosie na terenie Głuszyny i Sławia. Jesienią 1995 roku przywędrowała tu kłepa z łosakiem. Sporadycznie trafiają się też daniela. W roku 1993 przez kilka miesięcy na obszarze Sławia i Szczepankowa przebywały 3 osobniki. Ponadto jeden zawędrował do Ogrodu Dendrologicznego. W lasach na Białej Górze przez kilka lat utrzymywało się stadko muflonów, które zbiegło z ZOO. Zwierzęta te zostały jednak wytępione przez wałęsające się psy. Stałymi mieszkańcami Poznania są ssaki drapieżne. Odnotowano 9 gatunków. Najliczniej występuje lis w ilości około 50 osobników. Poza peryferiami zaobserwowano go na Cytadeli oraz rodzinę z młodymi w ZOO na Malcie. Powszechnie spotkać można też kunę domową (kamionkę) oraz łasicę łąską. Najczęściej przebywają w dzielnicach willowych i parkach. Z rzadkich zwierząt drapieżnych odnotowano gronostaja: glinianki na Górczynie, Strzeszynie, ZOO na Malcie i cmentarz Jeżycki. Najrzadszym ssakiem Poznania jest wydra. To do niedawna ginące zwierzę ostatnio rozpowszechniło się w Wielkopolsce (Sikora 1994). Stałą jej ostoją jest Cybina i leżące w jej biegu stawy. W roku 1995 obserwowano tu samicę z dwoma młodymi. Inne wydry odnotowano w Bogdance (Park Sołacki) oraz w Warcie k/Owińsk. W mieście występuje również borsuk (Morasko, Krzesiny, Sławie), kuna leśna (Lasek Gołęciński), tchórz oraz jenot.

Ssaki owadożerne reprezentowane są przez 7 gatunków. Najliczniejsze to ryjówki aksamitne i malutkie oraz krety. W parkach i ogródkach działkowych stwierdzono dwa gatunki jeży (Erinaceus concolor i Erinaceus europaeus). Jeże niekiedy wędrują do samego centrum miasta (Plac Wolności). Niestety wiele z nich ginie pod kołami pojazdów. Rzadko występuje też rzęsorek rzeczek. Godnym podkreślenia jest stwierdzenie bardzo rzadkiego zębiełka białego (Crociodura leucodon). Odnotowano go na ogródkach działkowych przy ul. Dojazd oraz w ZOO na Malcie (D.Mroczkiewicz i R. Ratajszczak - inf. ustne). Stanowiska te leżą daleko poza

wschodnią granicą arealu występowania zębiełka w Polsce (Pucek 1984).

Dobrze poznaną grupą ssaków naszego miasta są nietoperze. Poznań od kilkudziesięciu już lat jest prężnym ośrodkiem chiropterologicznym. Miłośnicy nietoperzy skupili się ostatnio wokół PTOŚ „Salamandra”. Ewenementem w skali kraju jest fakt, iż w mieście utworzono sieć specjalnych terenów ochronnych tzw. „użytków ekologicznych”. Ich zadaniem jest ochrona zimowisk nietoperzy. Decyzją Rady Miejskiej powstało już 5 użytków ekologicznych. Najważniejszy z nich to FORT I na Starołęce. Zimuje tu prawie 900 nietoperzy (Jurczyszyn 1994, Raport PTOŚ Salamandra 1995). Jest to trzecie najliczniejsze miejsce koncentracji nietoperzy w skali kraju. Pożądanym byłoby objęcie tą formą ochrony kolejnych fortów i bunkrów w Poznaniu. Badania chiropterologów wskazują, że Poznań ze swymi fortami stanowi jedno z najważniejszych zimowisk nietoperzy w Polsce. W styczniu 1995 roku odnotowano aż 1412 osobników należących do 7 gatunków. Najliczniej występowały nocki: duże, Natterera i rude oraz mopki (Raport PTOŚ Salamandra 1995). Zimujących nietoperzy nie należy niepokoić. Można je za to podziwiać w letnie wieczory jak polują na owady. Rozmieszczenie zimowisk nietoperzy w Poznaniu przedstawia rysunek. W Morasku licznie występuje borowiec wielki, a wśród terenów zabudowanych dominuje mroczek późny. Fauna nietoperzy wzbogaciła się ostatnio o niezwykle rzadkiego borowiaczka (Nyctalus leisleri) stwierdzono go w okresie migracji na Starym Rynku (A.Gawlak - inf. ustna).

Najliczniej reprezentowaną grupą ssaków w Poznaniu są gryzonie. Stwierdzono występowanie 16 gatunków. W kanałach, piwnicach i magazynach powszechnie występuje szczur wędrowny. Dawniej intensywnie zwalczany przez zakład deratyzacji obecnie z braku funduszy ponownie staje się utrapieniem wielu mieszkańców. Szczury czynią istotne szkody w magazynach żywności. Niszczą też kable energetyczne i telefoniczne. W ograniczaniu liczebności tego gryzonia pozytywną rolę pełnią bezdomne koty. Na terenach zieleni licznie występują myszy leśne, polne, nornica ruda oraz darniówka. Rzadsze są norniki: zwyczajny, bury i północny oraz mysz zaroślowa, domowa i nasz najmniejszy gryzoń budylny (Śmiełowski 1990). Nad wodami występują karczownik ziemnowodny i piżmak amerykański. Albinotyczny okaz piżmaka obserwowano w 1994 roku na stawach w Dębinie (P. Śliwa - inf. ustna).

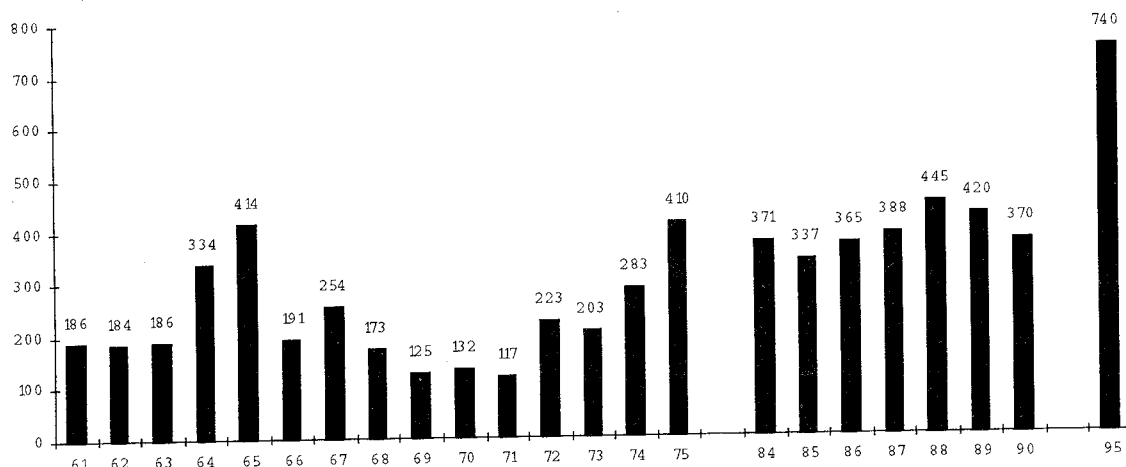
Od kilku lat na gliniankach górczyńskich w stanie dzikim żyją nutrie (M. Zeidler - inf. ustna). Zaskakującym zjawiskiem jest występowanie w Poznaniu bobrów. Zwierzęta te wymarły w Wielkopolsce przed wiekami. Ich powrót do naszego regionu nastąpił w roku 1974, kiedy to Katedra Zoologii Akademii Rolniczej dokonała wsiedleń. Reintrodukowane bobry pochodziły z hodowli oraz z odłowów w Puszczy Augustowskiej (Graczyk 1979). Zwierzęta te doskonale zaadaptowały się. W pobliżu Poznania dokonano wsiedleń pary czarnych bobrów w maju 1974 roku na Warcie pod Biedruskiem. Drugą parę wsiedlono na Cybinie w okolicy Iwna w roku 1978 (Graczyk 1979). Pierwsze bobry na terenie Poznania pojawiły się w roku 1985. Dwa stanowiska rodzinne w Naramowicach zanotowano trzy lata później (Bereszyński i Mizera 1990). Obecnie bobry zasiedlają już cały miejski odcinek Warty. Swoje ostoje mają w Radojewie, Naramowicach, Parku Szelągowskim, Dębinie i Luboniu. Parę z dwoma młodymi regularnie widywano przy moście Przemysława w roku 1994 (P. Śliwa - inf. ustna). Dwa stanowiska rodzinne występują ponadto na Cybinie powyżej Młyńskiego Stawu. Rozmieszczenie bobrów przedstawiono na rys. 11-1. Powszechnie znanym i lubianym gryzoniem jest wiewiórka. Zasiedla stosunkowo liczne parki i cmentarze. Łącznie w Poznaniu odnotowano występowanie 51 gatunków ssaków spośród 102 występujących w Polsce (Pucek 1984).

3. Ptaki

Ptaki są najliczniejszą grupą kręgowców naszego miasta. Dotychczas brak pełnego zestawienia listy gatunkowej. Można ocenić, że w Poznaniu występuje około 200 gatunków z których prawdopodobnie 135 gniazduje. Pozostałe regularnie przebywają tylko w okresie jesienno-zimowym lub odwiedzają Poznań jedynie sporadycznie. Najdokładniej poznana została awifauna terenów zieleni (Bednorz 1970, Czarnecki 1956, Mizera 1988, Ptaszyk 1989, Sokołowski 1957) oraz zbiorników wodnych (Rudawski & Kusiak 1994, Winiecki 1974, 1980, Winiecki et al. 1993). Skrzydlatych mieszkańców Poznania można obserwować dosłownie wszędzie. Najuboższe jest centrum i tereny zwartej zabudowy. Gnieździ się tu tylko kilka gatunków. Przykładowo na Starym Rynku osiedliły się małe sokoły - pustułki. Dwie pary gniazdują na Ratuszu, inna na kościele Farnym. Na Ratuszu gnieźdzą się też jaskółki oknówki i kawki. Zabudowa Poznania stwarza dogodne warunki do gniazdowania pustułek. In-

wentaryzacja z roku 1995 wykazała obecność około 75 par. Jest to bardzo dużo, gdyż np. w Warszawie na powierzchni dwukrotnie większej niż Poznań zarejestrowano zaledwie 13-18 par (Luniak 1990). Pustułki najchętniej gniazdują na wieżach i wysokich budynkach, szczególnie licznie na Osiedlu Stare Żegrze i Bolesława Śmiałego. Rozmieszczenie stanowisk przedstawiono na rys. 11-2. Ptakiem powszechnie występującym w centrum jest gawron. Od kilkudziesięciu lat jego kolonie wtopiły się w krajobraz miasta. Spotkać je można na Placu Wolności i ul. Fredry. Liczebność gawronów w Poznaniu jest regularnie badana od 1961 roku (Bereszyński 1987, Bereszyński i Mizera 1990). W roku 1995 zanotowano rekordową ilość gniazd - 740, z tego prawie połowę w Parku Słowackiego i Marcinkowskiego. Na sezon zimowy do Poznania przylatują gawrony z północnej i wschodniej Europy. Ich liczba wzrasta wtedy do 100 000 osobników (A. Winiecki - inf. ustna). Ptaki te żerują na terenie miasta, często na śmietnikach. Zjadając codziennie kilka ton odpadów pełnią tym samym ważną, niedocenianą rolę sanitarną. Rozmieszczenie kolonii gawronów w roku 1995 przedstawiono na rys. 11-2. Na wykresie (rys. 11-3) można natomiast prześledzić zmianę liczebności gawronów w ciągu ostatnich 35 lat. Najbogatszą awifauną charakteryzują się parki, szczególnie te z dużą ilością dziuplastych drzew, obfitym podszyciem krzewów i łatwym dostępem do wodopojoy. Przykładowo w rejonie Sołacza stwierdzono 117 gatunków spośród których gnieździło się aż 62 (Mizera 1988, nowe dane). Wyjątkowym bogactwem odznacza się Park Sołacki. Gniazdują tu 44 gatunki w ilości 200 do 300 par. Sporo ptaków występuje też w Ogrodzie Botanicznym, Ogrodzie Dendrologicznym, łasku przy ul. Chemicznej („Małpi Gaj”), Parku na Cytadeli oraz na terenach nowego ZOO na Malcie. Bogatym zestawem awifauny charakteryzują się cmentarze: Jeżycki, Junikowski i Miłostowo. Ważną enklawą dla ptaków są też ogródki działkowe np. im. Kościuszki i Chociszewskiego (Ptaszyk 1989). Miejscem szczególnie godnym polecenia wszystkim miłośnikom ptaków są glinianki na Górczynie. Spotkać tu można wyjątkowo dużo zagrożonych wymarciem ptaków wpisanych do Polskiej Czerwonej Księgi Zwierząt jak np. bąk, kropiatka, zielonka i wąsatka. Gniazdują tu ponadto rzadkie już w Wielkopolsce perkozy zauszniaki, bączki i podróżniczki (Rudawski i Kusiak 1994). Ochronie unikatowej fauny w tym bardzo licznych płazów pomogło by utworzenie na gliniankach „użytku ekologicznego”. Kolejnym gatunkiem z „Czerwonej Księgi” jest kaczka - gągoł

rysunek 11-3 Przebieg zmian liczebności gawrona w Poznaniu w latach 1960-1995

krzykliwy. Pierwsze jej lęgi odnotowano w roku 1994 na terenie ZOO na Malcie, Nadolnika i nad Cybiną (Z.Ćwiertnia, P.Śliwa, A.Bereszyński - inf. ustne). Godnym podkreślenia jest też stwierdzenie gniazdowania kłaskawki na Woli i Marlewie (T.Mizera, P. Śliwa). Na obszarach leśnych występują ptaki drapieżne. Najpospolitszy jest myszół. Odnotowano też lęgi jastrzębia - 10 par, trzmielojada 2-3 pary, kani rudej - 2 pary, oraz po jednej parze kani czarnej i kobuza (G.Maciorowski - inf. ustna).

4. Płazy

Płazy są grupą stosunkowo dobrze poznaną. W historii nauki szczególnie zapisały się tzw. „żaby zielone” z terenu Naramowic. Odkrycia prof. L. Bergera o istnieniu naturalnego mieszańca - żaby wodnej *Rana esculenta*, powstałego w wyniku krzyżowania się dwóch innych gatunków żab: śmieszki i jeziorkowej - zainicjowały burzliwy rozwój badań tej grupy płazów. Obecny stan zbadania płazów naszego miasta zawdzięczamy Pawłowskiemu (1993, inf. ustne). Stwierdzono występowanie wszystkich, za wyjątkiem rzekotki, nizinnych gatunków krajowych płazów. Łącznie 11 taksonów. Najliczniejszym płazem Poznania jest ropucha szara. Na 10 stanowiskach gdzie zdołano policzyć te ropuchy naliczono około 23 300 osobników, najwięcej na Głuszynie, Marcelinie i Junikowie. W centrum Poznania liczniejsza jest natomiast ropucha zielona. Spotkać ją można w Parku Marcinkowskiego, Parku Dąbrowskiego oraz w zbiorniku p.pożarowym przy ul. Poznańskiej. Kilkadziesiąt osobników występuje również w basenie w rozarium na Cytadeli. Najbar-

dzie rozpowszechnionym płazem w mieście jest traszka zwyczajna. Najliczniej występuje w zbiorniku przy ul. Poznańskiej, około 1000 osobników. Do najrzadszych płazów zaliczyć należy traszki grzebiaste, które zachowały się tylko w torfiarkach na Głuszynie, Morasku oraz w ZOO na Malcie. Skrajnie rzadka jest ropucha paskówka, wykazana dotychczas jedynie z Moraska. Byt wszystkich płazów w mieście jest zagrożony. Wpływa na to kompleks czynników antropogennych z których najistotniejsze znaczenie mają:

- 1/ zasypywanie i osuszanie zbiorników wodnych co uniemożliwia rozród,
- 2/ zatrucie środowiska,
- 3/ zabijanie zwierząt przez pojazdy i ludzi.

Najważniejszymi obiektami gdzie nadal płazy występują w dużych ilościach są:

- torfiarki na Głuszynie - 9 gatunków
- gliniarki na Górczynie - 8 gatunków
- zbiorniki filtracyjne na Dębinie - 7 gatunków (szczególnie liczna populacja kumaka nizinnego)
- rezerwat „Meteoryt Morasko” - 8 gatunków
- nowe ZOO na Malcie - 8 gatunków

W najbliższym czasie należy liczyć się ze znacznym zmniejszeniem populacji traszki zwyczajnej z uwagi na planowane „uporządkowanie” zbiornika p.pożarowego przy ul. Poznańskiej. Ma tam powstać parking dla zaledwie kilku pojazdów. Rozmieszczenie miejsc rozrodu płazów przedstawiono na rys. 11-1.

5. Gady

Świat gadów Poznania jest słabo poznany. Ta wyspecjalizowana grupa nie znajduje w mieście odpowiednich warunków do rozwoju. Posiadamy jedy-

nie fragmentaryczne informacje o tych zwierzętach. Niewątpliwie najliczniejszym gadem jest jaszczurka zwinka. Spotkać ją można nadal dość powszechnie na skraju miasta, szczególnie w Strzeszynie i Głuszynie. Najbliżej centrum odnotowano jej występowanie na Cytadeli. Jaszczurka żyworodna jest skrajnie rzadka. Jedyne stanowisko około roku 1985 na Junikowie wykazał prof. L. Berger (inf. ustna). Czy nadal jest ono aktualne - niewiadomo. Beznoga jaszczurka - padalec - odnotowany został na dwóch stanowiskach (Morasko i ZOO na Malcie). Jedynym wężem w Poznaniu jest niejadowity zaskroniec. Wąż ten związany jest ze środowiskiem wodnym. Najliczniej występuje na gliniankach górczyńskich i w Dębinie. Odnotowano go również w kilku miejscach nad Wartą i Cybiną oraz nad J.Kierskim i Rusałką. Niespodziewanie stwierdzono obecność żółwia błotnego. Dwa dorosłe samce zostały schwytane w roku 1995 w stawie na terenie nowego ZOO (Z.Grześkowiak i R.Ratajszczak -inf. ustne). Zwierzęta te sfotografowano i wypuszczono z powrotem do stawu. Z relacji uzyskanych od wędkarzy wynika, że żółwie obserwowano tu już wcześniej. Gady te prawdopodobnie pochodziły z domowego akwarium. W ostatnich latach na teren naszego kraju są nielegalnie przemycane znaczne ilości rozmaitych gatunków gadów, a zwłaszcza: żółwie stepowe i greckie oraz niekiedy i nasz rodzimy żółw błotny. Część z tych zwierząt ucieka z domowych hodowli lub jest wypuszczana przez handlarzy.

6. Ryby.

Świat ryb jest dobrze poznany. Dzięki pracom ichtiologów można prześledzić zarówno stan obecny jak i przebieg wymierania ryb w rzekach i jeziorach naszego miasta (Andrzejewski 1993, Mastyński 1992, Mastyński i Andrzejewski 1992, Mastyński i Klimaszuk 1994). Szczególnie dotkliwe straty zanotowano w rybostanie Warty. Dziś trudno w to uwierzyć lecz jeszcze w latach 1953 - 1960 dokonywano w Warcie połowów sieciowych o znaczeniu gospodarczym w ilości do prawie 100 ton rocznie! Dominował leszcz (do 54 ton), istotne znaczenie miały też połowy szczupaka, certy a nawet węgorza. Stopniowy wzrost zanieczyszczenia rzeki spowodował drastyczny spadek ilości poławianych ryb do zaledwie 3 ton w roku 1968, w wyniku czego zaniechano dalszej eksploatacji Warty. Ostatnio dokonane połowy kontrolne wykazały, że cenne gatunki jak węgorz, szczupak i sum występują w ilościach śladowych. Kilka gatunków ryb wymarło już całkowicie.

Są to jesiotr zachodni, którego ostatni okaz w Polsce odłowiono w Warcie w roku 1949, łosoś, troć wędrowna, brzana, certa i świnka. W latach 1989 - 1991 w Warcie i kilku jej dopływach odnotowano już tylko 37 gatunków ryb, tj. o 10 gatunków mniej niż w latach 1950 - 1960. Ryby współcześnie występujące w Warcie odznaczają się odrażającym smakiem i zapachem. Badania kilku egzemplarzy odłowionych w Owińskach w roku 1991 wykazały bardzo wysoki stopień skażenia metalami ciężkimi szczególnie cynkiem i kadmem. Spożywanie ryb złowionych w Warcie poniżej Poznania może być zagrożeniem dla zdrowia ludzi (Mastyński 1992). Nieco korzystniejsza sytuacja ma miejsce w prawym dopływie Warty, Cybinie. Leżące na jej ciągu J. Maltańskie utrzymuje wysoki stan ryb zwłaszcza leszcza, okonia i płoci. Z cennych gatunków występują tu : sandacze oraz w mniejszej ilości węgorze i szczupaki. Zbiornik ten jest regularnie zarybiany. W roku 1993 wpuszczono 12 000 węgorza montee, 1 200 podchowanych szczupaków oraz 2000 narybku suma. (Mastyński i Klimaszuk 1994). Bogate w ryby są nadal jeziora: Kierskie, Strzeszyńskie i Rusałka. Obiekty te są zarybiane przez Polski Związek Wędkarski. Stanowią atrakcyjny teren do wędkowania. Poławiano tu bardzo duże okazy karpia - 15 kg, sandacza - 8 kg, leszcza - 3 kg i lina - 4 kg. Na podkreślenie załuguje zwłaszcza J.Kierskie i Strzeszyńskie gdzie w śladowych ilościach nadal występuje rzadka już w Polsce sielawa (Mastyński i Andrzejewski 1992). Szereg gatunków ryb żyje w strumieniu Bogdanka, szczególnie w stawach w Parku Sołackim. Odnotowano tu 14 gatunków, w tym węgorza i rzadką w wielu krajach Europy słonecznicę (Andrzejewski 1993). W wodach Poznania występują ponadto obce gatunki. Z obszaru Ameryki Płn. sprowadzono wioślonoś, który bytuje w zbiornikach filtracyjnych na Dębinie. Jest to jedyne stanowisko tej ryby w Polsce. Na strumieniu Różany Potok istnieje łowisko specjalne, którego atrakcją są pstrągi tęczyowe oraz „jesiotry” (mieszańce 3 gatunków wschodnioazjatyckich jesiotrów). Przyszłość ichtiofauny Poznania uzależniona jest od poprawy czystości wód i wybudowania wysokosprawnych oczyszczalni ścieków w tym oczyszczalni biologicznych. Ważnym jest też odbudowa tzw. „małej retencji wód” poprzez odrestaurowanie stawów młyńskich na dopływach Warty. Od wielu już lat brak jest informacji o występowaniu minogów (Cyclostomata), niegdyś pospolitych w Warcie i jej dopływach. Wpływ ma tu niewątpliwie stan czystości naszych wód.

7. Bezkręgowce.

Najliczniejszymi zwierzętami w Poznaniu są bezkręgowce, a w szczególności owady. Występuje ich kilka tysięcy gatunków. Wiele grup nadal jest słabo poznanych. W Poznaniu z uwagi na duże urozmaicenie biotopów szczególnie wodnych stwierdzono cały szereg rzadkich i ważnych ochroniarsko grup owadów. Jedną z nich są ważki. W granicach miasta stwierdzono ponad 40 gatunków spośród 72 występujących w Polsce. Cztery z nich: trzepla zielona (*Ophiogomphus cecilia*), żagnica zielona (*Aeshna viridis*), zalotka większa (*Leucorrhinia pectoralis*) i straszka północna (*Sympecma braueri*) objęte są ochroną prawną. Ważki najliczniej spotyka się na torfiankach w Strzeszynie i w dolinie Bogdanki. W strumieniu tym wykazano też obecność świtezianek (*Calopteryx virgo* i *Calopteryx splendens*) uznawanych za gatunki wskaźnikowe (bioindykatory) stanu czystości wód (A. Łabędzki - inf. ustna). Spośród chrząszczy do najcenniejszych komponentów entomofauny należy zaliczyć chronione i bardzo rzadkie w Polsce: kozioroga dębosza, kozioroga bukowca, pachnicę oraz jelonka rogacza. Tego największego krajowego chrząszcza można spotkać w Morasku. W lasach, parkach jak na terenach otwartych odnotowano 9 gatunków chronionych biegaczy (*Carabus*) oraz 3 gatunki tęczników (*Calosoma*). Chronione gatunki motyli reprezentowane są przez pazia królowej i pazia żeglarza. Gąsienice tych motyli żerują na dziko rosnących roślinach baldaszkowatych. Niekiedy spotkać je można w ogródkach działkowych gdzie żerują na liściach marchwi i kopru (A. Łabędzki - inf. ustna). Jeden z najrzadszych krajowych motyli mieniak tęczowiec (*Apatura irys*) był obserwowany na os. Pod Lipami (G. Maciorowski - inf. Ustna). Prawnej ochronie podlegają wszystkie gatunki trzmieli. W latach 70-tych na terenie Poznania notowano 23 gatunki. Trzmiele występują na wszystkich terenach zieleni miejskiej. Najliczniej tam, gdzie mają obfitość pokarmu i dogodnych miejsc do rozrodu. Poza parkami oazą są dla nich ogródki działkowe (Wójtowski i Szymaś 1973). Gatunkiem prawnie chronionym jest również niezwykle atrakcyjnie ubarwiony pająk - tygrzyk paskowany (*Argyope bruennichi*). Stanowisko tego pajaka w roku 1993 na terenie Spławia stwierdził M. Ilków (inf.ustna).

Spośród chronionych mięczaków w Cybinie i w J.Maltańskim odnotowano skójkę malarską (*Unio pictorum*) oraz szczeżuję wielką (*Anodonta cygnea*).

Małże te występują jednak w minimalnej ilości (Włosik - Bieńczyk 1994). Godnym podkreślenia jest fakt odkrycia w stawie Browarnym ślimaka *Ferrisia wautieri*. Jest to jedyne stanowisko tego gatunku w Polsce (Włosik - Bieńczyk 1994). Od roku 1995 ochroną prawną objęty został również ślimak winniczek. Możliwość zbioru winniczków ustawodawca ograniczył tylko do jednego miesiąca - maja. Ślimak ten nadal występuje dość licznie na terenach zieleni miejskiej i na niektórych nasypach kolejowych. Niestety brak już w Poznaniu pospolitych niegdyś raków rzecznych i stawowych. Spotkać można tylko obcy introdukowany z Ameryki gatunek raka paskowanego.

Większość z opisanych powyżej zwierząt nie jest powszechnie znana mieszkańcom naszego miasta. Niektóre z nich są bardzo nieliczne, inne prowadzą skryty tryb życia. Szczęśliwie w Poznaniu jest miejsce gdzie bez trudności można od 120 lat obcować z wieloma krajowymi jak i egzotycznymi zwierzętami. Ogród zoologiczny w Poznaniu powstał w roku 1874 i należy do najstarszych tego typu placówek w kraju. Odwiedza go rocznie około 400 000 osób. Nowa siedziba na Malcie zajmuje obszar 117 ha. Łącznie w obu ogrodach eksponowanych jest 2310 zwierząt. W swojej kolekcji Ogród Zoologiczny posiada: 115 gatunków ssaków, 162 ptaków, 79 gadów, 4 płazów, 55 ryb oraz 75 gatunków bezkręgowców. Kolekcje ssaków i ptaków są największe w Polsce. Poza tą „oficjalną ewidencją” w stanie już dzikim na terenie nowego ZOO występuje ponad 100 gatunków ptaków i kilkadziesiąt ssaków. Zgodnie z nowymi trendami we współczesnych ogrodach coraz ważniejsza staje się hodowla gatunków zagrożonych w naturze. W celu zachowania puli genowych tych form organizowane są kooperacyjne programy hodowlane. Aktualnie nasz ośrodek bierze udział w 33 takich programach. Dla dwóch gatunków lori małe i pelikan kędzierzawy w dowód uznania osiągnięć hodowlanych powierzono Poznaniowi międzynarodową koordynację. Do największych sukcesów hodowlanych zaliczyć należy pierwsze w świecie rozmnożenie orla cesarskiego (*Aquila heliaca*), regularne przychówki od pelikanów kędzierzawych, pancerników włochatych i zorilli libijskiej. Do najcenniejszych obecnie zwierząt w ZOO należą: jelenie baweańskie, świny jawańskie, pekari biało-brode, orliki grubodziobe oraz utary himalajskie. Są to nie tylko jedyne grupy hodowlane w polskich ogrodach, ale również w Europie.

Reasumując, świat zwierząt Poznania należy uznać za urozmaicony. Szereg gatunków dostosowało się do życia w specyficznych warunkach miejskich. Inne są rzadkie i występują tylko na pojedynczych stanowiskach. Na stronach tego raportu kilka miejsc powtarza się wielokrotnie: dolina Bogdanki, Dębina, glinianki na Górczynie, Rezerwat Meteoryt Morasko i tereny ZOO na Malcie. Zachowanie

tych enklaw będących oazą dla szeregu zwierząt ma decydujący wpływ na przetrwanie fauny Poznania. Nieodzowna jest też życzliwość i zrozumienie potrzeb dzikich zwierząt ze strony najliczniejszego poznańskiego gatunku ssaka jakim są POZNANIACY!

W przygotowaniu niniejszego raportu istotną pomoc okazali mi Koledzy: mgr Wojciech Andrzejewski, prof. Leszek Berger, prof. Andrzej Bereszyński, Andrzej Gawlak, Jarosław Gutowicz, Marek Ilków, Andrzej Kepel - Polskie Towarzystwo Ochrony Przyrody „Salamandra”, mgr Paweł Kurczewski, dr Andrzej Łabędzki, mgr Grzegorz Maciorowski, dr Dorota Mroczkiewicz, mgr Albin Pawłowski, mgr Radosław Ratajszczak, Paweł Śliwa, dr Krzysztof Włodek oraz Dyrekcja i Pracownicy Ogrodu Zoologicznego i Zarządy Kół Łowieckich „Ratusz” i „Sokół”.

Wszystkim składam gorące podziękowania.

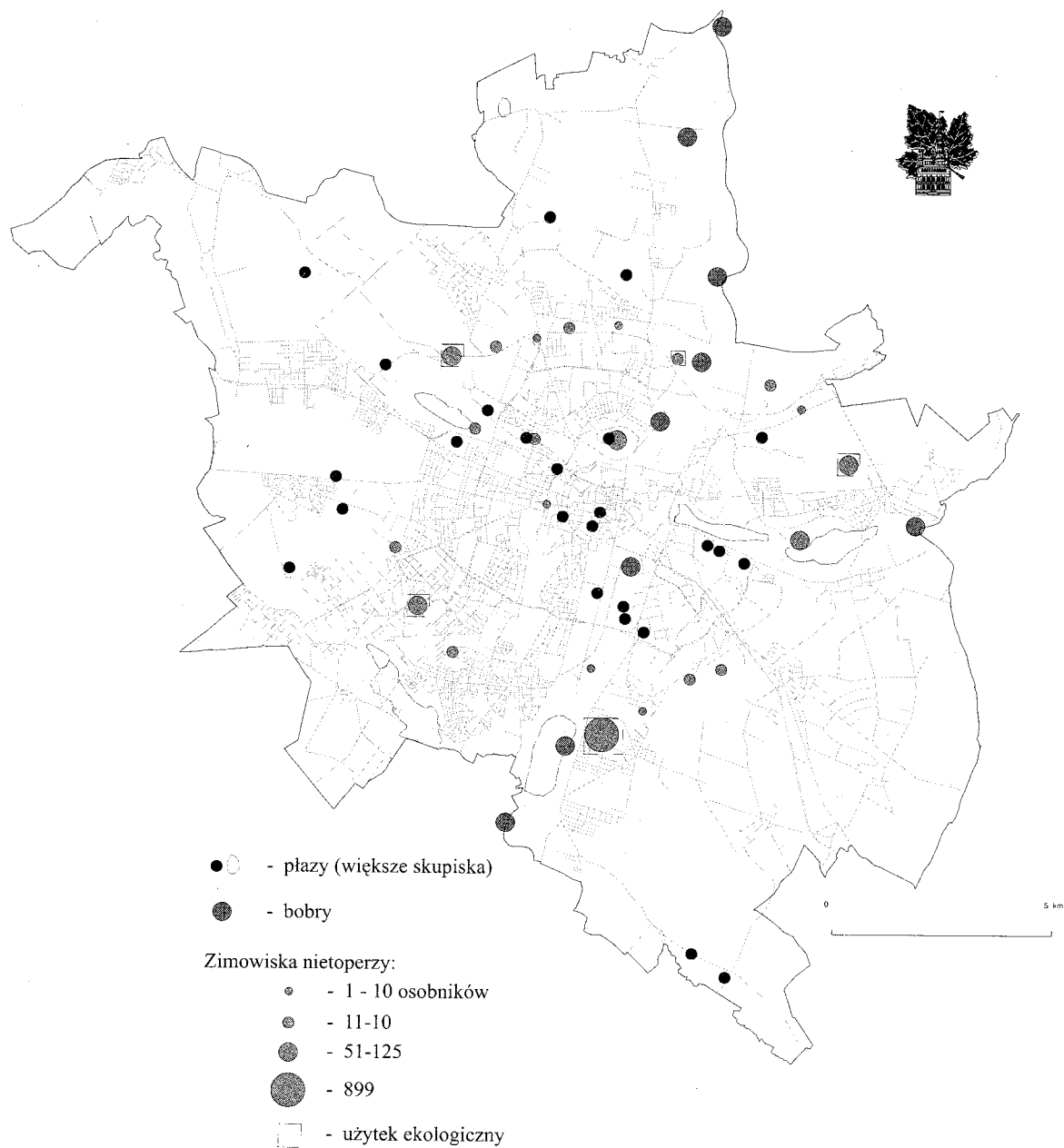
Zdjęcia wykonali: A. Bereszyński, T. Mizera.

Literatura

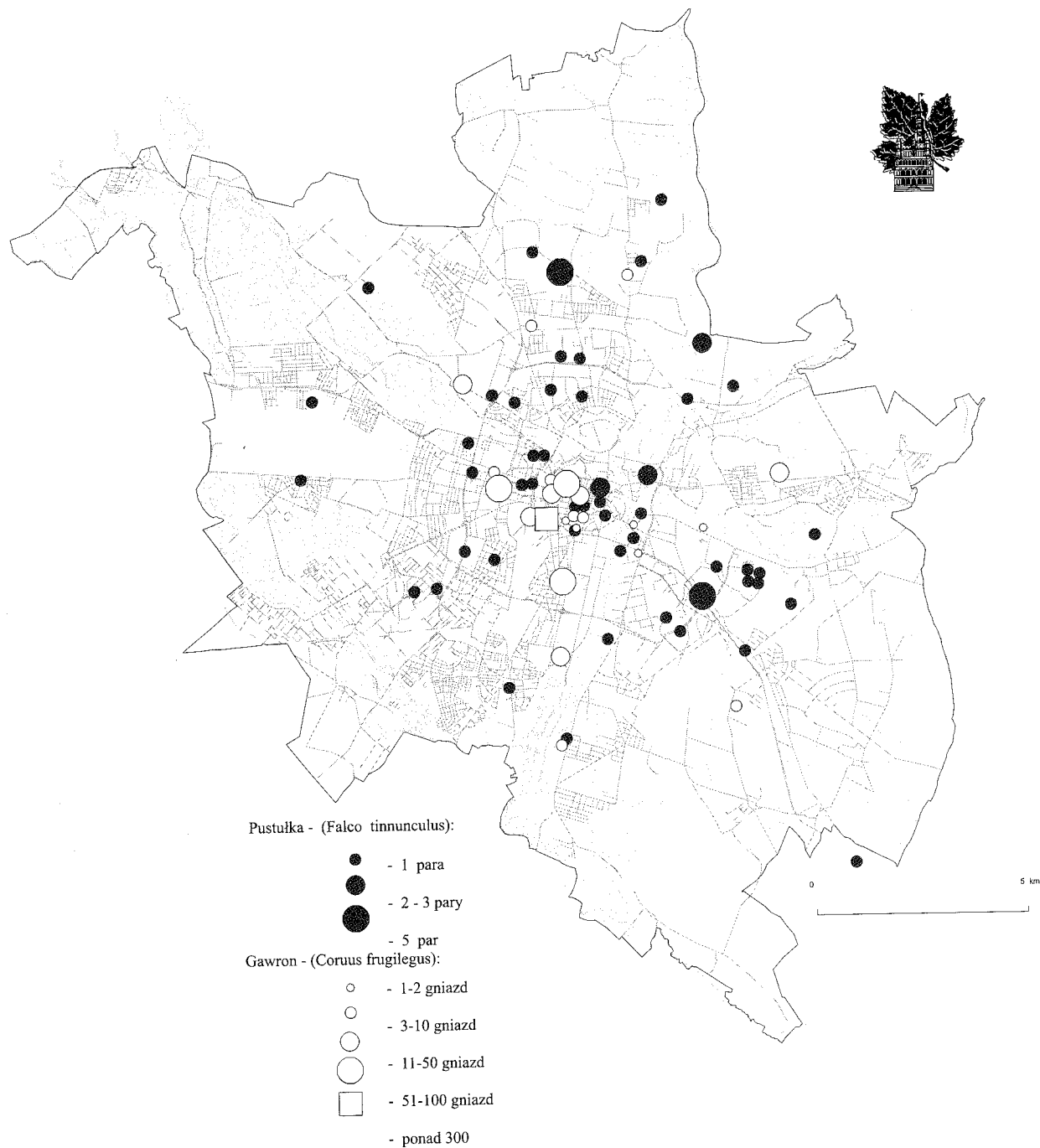
1. Andrzejewski W. 1993. Ichtyofauna stawów Parku Sołackiego w Poznaniu. Przegląd Rybacki 16,5: 34 - 38.
2. Andrzejewski R. Babińska - Werka J., Gliwicz J., Goszczyński. 1978, Synurbization processe in populations in an urbanization gradient. Acta Theriologica 23: 341-358.
3. Bednorz J. 1970. Awifauna maltańskiego klina zieleni w Poznaniu. PTPN .Wydz.Matematyczno-Pzyrodniczy Prace Komisji Biologicznej 33,4: 1-49.
4. Bereszyński A. 1987. Synantropijna populacja lęgowa gawrona , Corvus frugilegus L., w Poznaniu w latach 1961 - 1983. Roczniki AR w Poznaniu, Ornithologia Stosowana 13: 3 - 18.
5. Bereszyński A. i Mizera T. 1990. Zmiany fauny Wielkopolski w ostatnich dziesiątkach lat. Kronika Wielkopolski 3, 52: 57-81.
6. Bugucki Z., Sikora S. 1964. Kolonie lęgowe gawrona (Corvus frugilugus L.) w Poznaniu w latach 1961 - 1964. Przyroda Polski Zachodniej 1 - 4.
7. Czarnecki Z. 1956. Obserwacje ekologiczne nad ptakami Lasku Gołęcińskiego pod Poznaniem w 1952 roku. Acta Ornithologica 5,4:113-158.
8. Dzięciołowski R., Gawlak A., Kepel A., Zimowanie nietoperzy Chiroptera) w fortyfikacjach miasta w Poznaniu 61 pp. PTOP „Salamandra” 1995.
9. Graczyk R. 1963. Badania eksperymentalne nad etologią gatunków z rodzaju Turdus. Roczniki WSR w Poznaniu 17: 21- 71.
10. Graczyk R. 1979. Restytucja bobra (Castor fiber L.) na terenie Puszczy Notecko - Warciańskiej. Sylwan 9: 53 - 64.
11. Jurczyszyn M. 1994. Zimowanie nietoperzy w użytkowanym Forcie I w Poznaniu. Biuletyn Centrum Informacji Chiropterologicznej IZEZ PAN Kraków, streszczenia referatów.
12. Luniak M.1990. Awifauna miasta - jej skład, zróżnicowanie oraz udział w procesach ekologicznych na przykładzie Warszawy. Funkcjonowanie układów ekologicznych w warunkach zurbanizowanych (H.Zimny red). GGW Warszawa: 209 - 229.
13. Mastyrński J. 1992. Ichtyofauna środkowego biegu Warty i jej zmiany wywołane zanieczyszczeniami w latach 1960-1990. Problemy zanieczyszczenia i ochrony wód powierzchniowych - dziś i jutro. UAM seria biologia 49:209 - 219.
14. Mastyrński J.i Andrzejewski W. 1992. Tajemnice wód województwa poznańskiego, przewodnik wędkarski. Poznań.
15. Mastyrński J. i Klimaszyk P. 1994. Importance of fish fauna for the water quality of the Maltański reservoir. PTPN. Wyd. nauk mat.-przyr. Prace Kom. biologicznej 124:75 -82.
16. Mizera T. 1988. Badanie ekologiczne synantropijnej awifauny dzielnicy Sołacz w Poznaniu w latach 1975 - 1984. Acta zool. cracov. 31,1: 3 - 64.
17. Pawłowski A.1993. Ptaki miasta Poznania. Maszynopis pracy magisterskiej. Zakład Zoologii Ogólnej UAM: 1-83.
18. Ptaszyk J. 1989. Ptaki terenów zieleni Poznania w okresie lęgowym. Maszynopis pracy doktorskiej Zakład Biologii i Ekologii Ptaków UAM: 1- 124.

19. Pucek Z. 1984. Klucz do oznaczania ssaków Polski. PWN Warszawa 1- 394.
20. Raport Polskiego Towarzystwa Ochrony Przyrody „Salamandra” dotyczący planu ochrony zimowisk nietoperzy na terenie miasta Poznania. 1995. Maszynopis.
21. Rozporządzenie Ministra Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa z dnia 6 stycznia 1995 roku w sprawie ochrony gatunkowej zwierząt. Dziennik Ustaw nr 13, poz.60.
22. Rudawski W., Kusiak P. 1994. Awifauna poznańskich glinianek w latach 1968 - 1977. Przegląd Przyrodniczy 5,2: 57 - 65.
23. Sikora S. 1994. Wydra w rybackich obiektach hodowlanych. Przegląd Rybacki 2: 59 - 63.
24. Śmiełowski J. Struktura drobnych ssaków w środowisku zurbanizowanym. Funkcjonowanie populacji ssaków a heterogenność środowiska. SGGW Warszawa: 65 - 72.
25. Sokołowski J. 1957. Ochrona i restytucja ptaków w parkach miejskich Poznania. Ochrona Przyrody 24: 337 - 359.
26. Winiecki A. 1974. Ptaki Jeziora Maltańskiego w Poznaniu. Notatki Przyrodnicze 7,10: 54-62.
27. Winiecki A. 1980. Ptaki miejskiego odcinka Warty w Poznaniu. Notatki Ornitologiczne 21,1-4: 3: 16.
28. Winiecki A., Cierznia T., Ptaszyk J. i Zimowski M. 1992. Awifauna łęgowa doliny Warty na odcinku Spławie - Santok. Ptaki łęgowe Doliny Warty, (A.Winiecki red.) Sorus, Poznań: 57 - 82.
29. Wodziczko A. 1958. Zieleń miast z punktu widzenia ochrony przyrody. Przyroda Polski zachodniej 2:10-19.
30. Wojterski T., Balcerkiewicz S., Leszczyńska M., Piaszyk M. 1973. Szata roślinna jako wskaźnik do zagospodarowania doliny Warty w Poznaniu dla celów rekreacyjnych. Badania fizjograficzne nad Polską zachodnią 24: 143 - 163.
31. Włosik - Bieńczyk E. 1994. Mięczaki (Mollusca) wybranych zbiorników wodnych Maltańskiego Klina Zieleni w Poznaniu (I etap badań). Przegląd Przyrodniczy 5,2: 21- 32.
32. Wójtowski F. i Szymaś B. 1973. Dzikie żyjące pszczołowate (Hym. Apoidea) terenów zieleni miejskiej Poznania. Roczniki AR w Poznaniu 116 :163- 168.

rysunek 11-1 Rozmieszczenie stanowisk bobrów i p.łazów oraz miejsc zimowania nietoperzy 94/95.

rysunek 11-2 Rozmieszczenie stanowisk pustulki i gawrona 1993 rok.

zdjęcie nr 11-1 **Park Sołacki**

zdjęcie nr 11-2 **Samica gagoła**

zdjęcie nr 11-3 **Cyranka i krzyżówki
w Parku Sołackim**

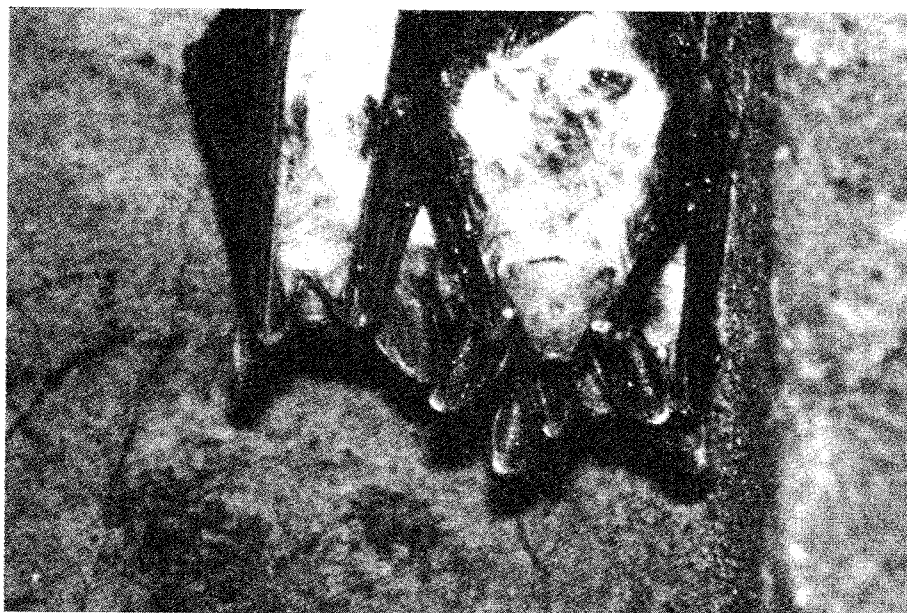
zdjęcie nr 11-4 **Bóbr.**

zdjęcie nr 11-5 **Bóbr.**

zdjęcie nr 11-6 **Wydra.**

zdjęcie nr 11-7 **Nocki duże.**

zdjęcie nr 11-8 **Ropucha zielona.**

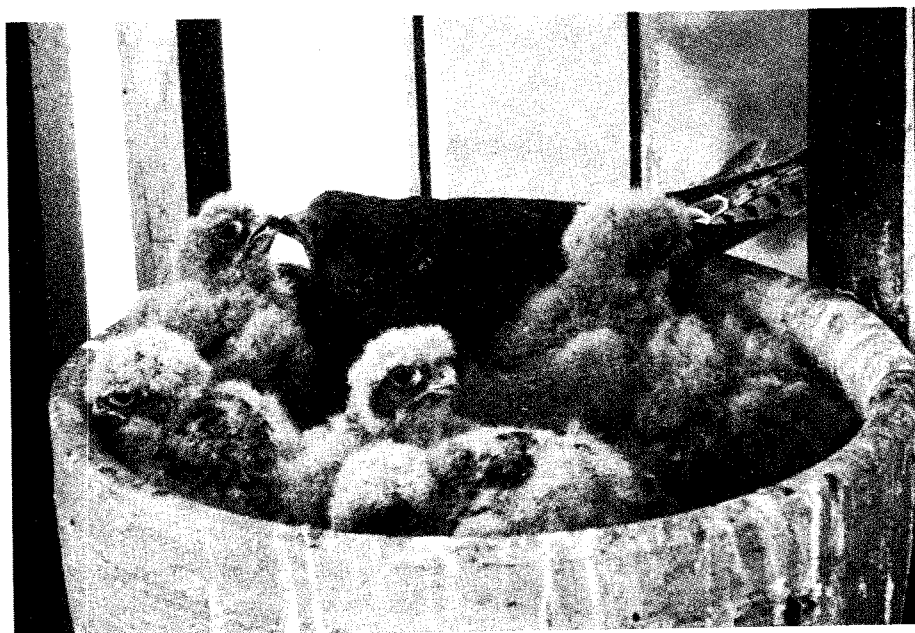
zdjęcie nr 11-9 **Mieniak tęczowiec.**

zdjęcie nr 11-10 **Gawron.**

zdjęcie nr 11-11 **Kuropatwy.**

zdjęcie nr 11-12 **Pustułki.**